

MAARTEN VAN ROSSEM

Martin de Roffe
Siegneur de Peropen,

Marjan Witteveen

Maarten van Rossem

*Krijgshoer en bouwer
Gelre 1500 - 1555*

WalburgPers

Afbeelding naast de titelpagina:

◆ Maarten van Rossem, *ruiterportret in harnas*.

Handgekleurde houtsnede, toegeschreven aan Cornelis

Anthonz., omstreeks 1542. Rijksmuseum, Amsterdam.

Objectnummer RP-P-1932-178.

Ontwerp omslag en binnenwerk

Erik Vos, Foxy Design - Zaltbommel

Afbeelding omslag

Portret van Maarten van Rossem. Detail van een kopie door W.W.B. Jansen, midden negentiende eeuw, naar een onbekend origineel. Collectie Geldersch Landschap & Kasteelen.

© 2020 Marjan Witteveen-Jansen, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2020 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

ISBN 9789462494732

NUR 680

Inhoud

INLEIDING		7
HOOFDSTUK 1	Rossum, 1495	12
HOOFDSTUK 2	Poederrijen en de Zwarte Hoop, 1493-1520	21
HOOFDSTUK 3	Waar was Maarten, 1514-1518	37
HOOFDSTUK 4	Poederrijen, 1518-1528	43
HOOFDSTUK 5	Rustiger jaren, 1518-1522	50
HOOFDSTUK 6	Hertog Karel breidt zijn gebied uit, 1520-1536	56
HOOFDSTUK 7	Utrecht en Den Haag, 1527-1528	61
HOOFDSTUK 8	Veldtochten, Utrecht verloren	73
HOOFDSTUK 9	Geldzaken	81
HOOFDSTUK 10	1529-1534, rustiger jaren?	85
HOOFDSTUK 11	Bredevoort, 1534-1555	87
HOOFDSTUK 12	De laatste jaren van hertog Karel, 1534-1538	94
HOOFDSTUK 13	Het huis in Zaltbommel	97
HOOFDSTUK 14	Opvolging van hertog Karel	111
HOOFDSTUK 15	Hertog Willem van Kleef, Gulik, Berg en Gelre, 1538-1543	116
HOOFDSTUK 16	De spanning stijgt	120
HOOFDSTUK 17	De veldtocht van 1542	126

HOOFDSTUK 18	De gevechten in 1543	145
HOOFDSTUK 19	In dienst van de keizer, 1543-1555	155
HOOFDSTUK 20	De Cannenburch	161
HOOFDSTUK 21	Het Duivelshuis in Arnhem	170
HOOFDSTUK 22	Nieuwe bezittingen, 1543-1555	190
HOOFDSTUK 23	De keizer en de landvoogdes	195
HOOFDSTUK 24	De laatste oorlog 1551-1555	202
HOOFDSTUK 25	De erfenis in de familie Van Rossem	215
HOOFDSTUK 26	De erfenis in de familie Van Isendoorn	223
HOOFDSTUK 27	Reputatie	231
Hoofdstuk 28	Samenvatting	242
BIJLAGE 1	Testament van Margriet van Isendoorn, 1558	244
BIJLAGE 2	Boedelverdeling van de kinderen van Margriet, 1559	247
BIJLAGE 3	De beschrijvingen van het Duivelshuis uit 1787 en 1828	253
BIJLAGE 4	Beschrijving en inventaris van kasteel Bredevoort	256
NOTEN		261
BIBLIOGRAFIE		277
REGISTER		286

Inleiding

Dit boek

Over Maarten van Rossem zijn mooie verhalen te vertellen, oorlogsgeschiedenissen in veertig woelige jaren, verhalen over de bouw van huizen en kastelen en familietwisten zonder einde. De geschiedschrijving beperkt zich echter vrijwel tot zijn veldtochten met een vermelding dat hij zijn rijkdom aanwendde om fraaie huizen te laten bouwen. Dat is zó kort samengevat, dat het de moeite waard is om de vele verspreide gegevens over Maarten van Rossem samen te voegen om zo een completer beeld te geven van hem, van zijn politieke en krijgskundige loopbaan, van de vele bezittingen die hij verwierf en van de bouwkundige activiteit die daarmee samenhang.

Over de eerste decennia van zijn leven zijn weinig concrete gegevens beschikbaar. Om daar toch een beeld van te krijgen, hoe beperkt ook, is het nodig om te kijken naar de omstandigheden van zijn vroege leven. Voor de periode 1490-1520 is vooral de geschiedenis van de familie Van Rossem, van Poederroijen en van de Bommelerwaard belangrijk.

Omdat Maarten van Rossem nauw betrokken was bij de geschiedenis van het hertogdom Gelre, is zijn verdere leven verdeeld in hoofdstukken die gelijk lopen met de politieke geschiedenis van Gelre. Hij groeide op en maakte carrière in de tijd dat Karel van Egmond hertog van Gelre was. Hij diende daarna diens opvolger hertog Willem van Gulik en Kleef. Ten slotte sloot Van Rossem zijn loopbaan af in het leger van keizer Karel V, de nieuwe landsheer van Gelre. Hij nam toen een gewaardeerde plaats in tussen de rijke en invloedrijke leden van de hoge adel van vooral de zuidelijke Nederlanden.

Van Rossems leven als krijgshoofd is over het algemeen goed in kaart gebracht, maar moeilijker was het om iets te weten te komen over zijn andere bezigheden in al die jaren dat hij geen militaire rol had. Ook wat hij als bouwheer uitvoerde in Poederroijen, Bredevoort, Zaltbommel, Vaassen en Arnhem is maar gedeeltelijk terug te vinden. Hij liet waardevolle gebouwen na, maar die zijn in de loop van de tijd sterk gewijzigd. Maartens bouwactiviteit is zoveel mogelijk chronologisch ingepast in het verhaal van zijn militaire leven.

Voor zover bekend heeft Maarten van Rossem heel weinig woorden aan

zichzelf gewijd en gaat zijn persoon grotendeels schuil achter zijn reputatie. Een karakterstudie van deze man was dan ook niet mogelijk. Dit boek geeft een reconstructie van zijn leven, waarin de onzekerheden en de nuances een even grote plaats hebben als de wapenfeiten en de nog steeds zichtbare en gewaardeerde nalatenschap. Het is een overzicht van het vele dat her en der is terug te vinden.

De geschiedschrijving in het verleden

Uit de specialistische studies op het gebied van politiek, oorlogvoering en bouwkunst waren voor dit boek vooral de uitkomsten belangrijk. Over het algemeen geven de inventarissen van archieven de beste toegang tot betrouwbare gegevens over Maarten van Rossem. Vooral het archief van de Cannenburch is bijzonder rijk aan papieren uit de zestiende eeuw, geïnventariseerd door R. Warrena. Dankzij de informatie uit archieven en vele publicaties was het mogelijk een reconstructie te maken van het leven van Van Rossem, al gaf dat geen inkijk in het innerlijke en romantische leven van Van Rossem door het gebrek aan persoonlijke documenten.

De dagboekantekeningen (1529-1545) van Christiaan Munters, uitgegeven door Grauwels in 1972, zijn 'doorgaans betrouwbaar',¹ maar de vele historieliedjes en nieuwsbrieven uit die tijd zijn politiek gekleurd. Voor zijn publicatie in 1858 doorzocht A. Henne de correspondentie van landvoogdes Maria van Hongarije. Daarin zijn veel gegevens over Maartens werkzaamheden in de periode 1543-1555 te vinden.² Pontanus en Van Slichtenhorst waren de Gelderse geschiedschrijvers die zijn naam in de zeventiende eeuw algemeen bekend maakten met niet altijd gefundeerde of controleerbare gegevens. Van Slichtenhorst beschreef sommige expedities van Maarten van Rossem het meest uitgebreid en gedetailleerd. Hij vulde de geschiedenis aan met al dan niet historisch juiste maar kleurrijke beschrijvingen en overleveringen.

De algemene geschiedenis van Nederland is sinds die eeuw vooral vanuit Hollands perspectief geschreven, met als gevolg dat Van Rossem in de eerste plaats werd gezien als de enige die het waagde Den Haag aan te vallen, maar verder van minder belang was. Dat veranderde toen het Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant in 1841 een prijsvraag uitschreef voor *Eene levensgeschiedenis van Maarten van Rossem, voornamelijk met betrekking tot de tegenwoordige provincie Noord-Brabant*. De winnaar J.D.W. Pape beschreef de lotgevallen van 'dien Geldersche Attila' waarbij hij zich baseerde

op de oudere en tegenwoordig minder toegankelijke schrijvers als J. Servilius, C. Graphaeus of Scribonius, Laevinus Torrentius, Haraeus, Miraeus, Pontanus of Pontus Heuterus³ en zorgde daarmee voor een uitvoerig relaas van de Gelderse wandaden in Brabant met Maarten van Rossem in de hoofdrol, een uiting van het hernieuwde zelfbewustzijn van Brabant.⁴

Van het Gelderse verleden van Maarten van Rossem was Is. An. Nijhoff (1861) goed op de hoogte. Hij bracht de wilde verhalen rond het Arnhemse Duivelshuis tot hun juiste proporties terug. De neutrale levensbeschrijvingen die Herman van Linden gaf in de Belgische *Biographie National* (1908-1910) en L.M.G. Kooperberg in het *Nederlandse Biografisch Woordenboek* (1933) vatten alle belangrijke gebeurtenissen samen. Van 't Hooft gaf reliëf aan de geschiedenis door de liederen rond Maarten van Rossem te publiceren, ook al waren die liederen uitsluitend anti-Gelders. Verder waren verspreide gegevens over Van Rossem te vinden in vele andere artikelen over zijn bezittingen of over verwante families.

De enige monografie werd vervaardigd door dr. J.C. van der Does. Zijn boek is uitgegeven zonder datum, waarschijnlijk in 1943. Het is een 'uitstekend gedocumenteerde' levensbeschrijving⁵, helaas zonder bronvermeldingen, maar niet onjuist. Ook artikelen van professor Alberts geven een goed inzicht in het functioneren van Maarten van Rossem in het hertogdom Gelre.⁶ Het probleem waar zowel Alberts als Van der Does (maar ook Van Slichtenhorst en Pape) mee kampten was dat het leven van Maarten van Rossem na 1543 alleen in grote lijnen bekend was. In 1993 schreef historicus Pieter van Wissing: 'Van Rossem verdient zo langzamerhand een heuse biografie.'⁷ Hij noemde de bestaande biografieën verouderd en onvolledig. Dat is enigszins verholpen door Jan Kuys in het *Biografisch Woordenboek van Gelderland* in 2006. Uit 2005 dateert het boek *Een pronkstuk in Zaltbommel, Maarten van Rossem, zijn huis en het museum* waarin het Maarten van Rossummuseum (nu museum Stadskasteel) centraal staat, maar waarin ook het leven van Van Rossem en de geschiedenis van het huis zijn opgenomen door de auteur van dit boek.

Legenden

Geschiedschrijving is gebonden aan de mening van de schrijvers. Winnende partijen zijn daarin gewoonlijk heldhaftig, stoutmoedig en vastberaden, verliezende partijen opstandig en verraderlijk. Dat is ook merkbaar in de latere geschiedschrijving over Gelre, beoefend vanuit de economisch welvarender gewesten Brabant en Holland. Daarin is uiteindelijk de verliezende partij van

◆ *De blokkade van Zaltbommel in 1574*, schilderij van de Bommelerwaard omstreeks 1600. Rossum ligt rechts bovenaan in het oosten en Poederoijen in het westen, geheel links in het midden. Collectie Museum Stadskasteel Zaltbommel. Foto: Sherry van der Velden.

◆ Het wapen van Van Rossem op een console in de benedenkamer van het Maarten van Rossemhuis in Zaltbommel. Foto: Collectie Museum Stadskasteel Zaltbommel.